

УДК 338.47: 330.131.5

К.В. Гнедіна, асистент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЬКОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

Е.В. Гнедіна, асистент

Черниговский государственный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГОРОДСКОГО ПАССАЖИРСКОГО ТРАНСПОРТА

Gnedina K.V., assistant

Chernihiv State Technological University, Chernihiv, Ukraine

METHODICAL BASES OF THE EVALUATING OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF SYSTEM OF CITY PASSENGER TRANSPORT

Стаття присвячена питанню оцінювання економічної ефективності функціонування системи міського пасажирського транспорту. Узагальнено теоретичні визначення поняття «економічна ефективність». Визначено систему показників для оцінювання економічної ефективності функціонування транспортної системи міста.

***Ключові слова:** ефект, ефективність, економічна ефективність, показники ефективності, система міського пасажирського транспорту.*

Статья посвящена вопросу оценки экономической эффективности функционирования системы городского пассажирского транспорта. Обобщены теоретические определения понятия «экономическая эффективность». Определена система показателей для оценки экономической эффективности функционирования транспортной системы города.

***Ключевые слова:** эффект, эффективность, экономическая эффективность, показатели эффективности, система городского пассажирского транспорта.*

Article is devoted to the question of the evaluating of economic efficiency of functioning of system of city passenger transport. Theoretical definitions of the concept "economic efficiency" are generalized. The system of indicators for an assessment of economic efficiency of functioning of transport system of the city is defined.

***Key words:** effect, efficiency, economic efficiency, indexes of efficiency, system of city passenger transport.*

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного функціонування пасажирського транспорту має велике соціально-економічне значення для розвитку як міста, так і регіону в цілому. Формування та реалізація стратегії розвитку відбуваються з метою покращення стану системи, що виявляється у підвищенні ефективності її функціонування. Дослідження сучасного стану міського громадського транспорту свідчить про наявність резервів підвищення ефективності його функціонування. Однак в оцінюванні ефективності функціонування системи міського пасажирського транспорту існує певна складність у зв'язку із відсутністю чітко визначених критеріїв ефективності. Тому питання розроблення методики оцінювання економічної ефективності функціонування транспортної системи міста є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методичних засад оцінювання ефективності функціонування пасажирської транспортної системи присвячені наукові праці таких учених: В.О. Вдовиченка, О.Д. Гульчака, О.І. Мірошника, М.Є. Кристопчука та інших.

Як зазначає науковець О.І. Мірошник, особливої актуальності набуває вивчення досвіду оцінювання ефективності систем міського пасажирського транспорту у розвинених країнах, де під час оцінювання ефективності його функціонування беруть до уваги різні сторони цього процесу. Це і так звана суспільна вартість, де враховуються втрати, зумовлені шумом, забрудненням повітряного середовища, втрати часу пасажирями під час їх поїздок у міському транспорті, випадки їх травматизму або загибелі при перевезеннях [1].

Учений В.О. Вдовиченко, розглядаючи питання оцінювання ефективності міської пасажирської транспортної системи, приходять до висновку, що критерії, які використовуються для оцінювання ефективності функціонування транспортної системи міста в існуючих методиках, являють собою в основному один показник, як правило це витрати системи. Використання його в сучасних умовах, на думку науковця, є недоцільним. Через це виникає необхідність використання як критерію оцінювання ефективності міської пасажирської транспортної системи певних параметрів, які визначаються техніко-економічними і техніко-експлуатаційними показниками роботи системи [2].

Науковець О.Д. Гульчак зазначає, що аналіз досліджень міських пасажирських перевезень свідчить про відмінну, а іноді суперечливу мотивацію основних учасників перевезень (пасажирів, перевізників, органи місцевої влади), яка визначається рівнем транспортного обслуговування, продуктивністю роботи транспорту та собівартістю перевезень. Тому означені характеристики пропонує прийняти для оцінювання ефективності міських пасажирських перевезень [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових досліджень, присвячених методичним засадам оцінювання економічної ефективності функціонування пасажирської транспортної системи, виявив відсутність єдності поглядів у визначенні критеріїв та показників економічної ефективності, тому їх обґрунтування для системи пасажирських перевезень є актуальним.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення методики оцінки економічної ефективності функціонування системи міського пасажирського транспорту.

Виклад основного матеріалу. Ефективність функціонування системи міського пасажирського транспорту є поняттям багатоаспектним. Враховуючи специфіку міського пасажирського транспорту, доцільно розрізняти такі види ефективності: економічну, соціальну та екологічну.

З метою всебічного висвітлення проблеми, необхідним є дослідження змісту категорії ефективності. Поняття «ефект» і «ефективність» розглядаються в працях багатьох вітчизняних та іноземних учених та визначені як різні категорії. Дослідження літературних джерел свідчить про відсутність єдиного погляду щодо тлумачення терміна «ефективність» та відсутність чіткої класифікації критеріїв ефективності.

Найперше визначення поняття «ефективність» сформульоване представниками неокласичної школи політекономії (В. Паретто, Й. Шумпетером) в кінці XIX ст., які під ефективністю розуміють відношення витрат та результатів. Цю думку підтримує більшість сучасних науковців (М.В. Афанасьєв, В.В. Іванієнко, Н.П. Ващенко, В.В. Ковальов, О.Н. Волкова, О.С. Іванілов та інші), які розуміють цю категорію як відношення ефекту (результату) до витрат або ресурсів, що були понесені на його отримання.

Ефективність, за С.В. Мочерним, – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [4].

На думку П. Друкера «ефективність є наслідком правильності певних процесів, виконання функцій, завдань, досягнення цілей» [5]. Науковець А.І. Ільїн визначає «ефективність» як «результативність господарської діяльності, співвідношення між досягнутими результатами праці (живої та уречевленої) [6]. Відповідно до поглядів С.Ф. Покропивного ефективність характеризує величину перевищення вартісної оцінки очікуваних (фактичних) результатів над сумарними витратами ресурсів за певний розрахунковий період [7].

На думку інших авторів, ефективність показує не сам результат, а те, якою ціною він був досягнутий. Тому ефективність найчастіше характеризується відносними показниками на основі двох груп характеристик (параметрів) – результату і витрат, але не виключає використання в системі показників ефективності й абсолютних значень вихідних параметрів [8].

Учений А.В. Шегда зазначає, що ефективність підприємства являє собою комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних засобів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу [9].

Ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо спожиті ресурси) [10]. Відповідно до економічної енциклопедії ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [11].

Деякі науковці ототожнюють ефект із наслідком або результатом виробництва [12]. Інші розглядають ефект виробництва як обсяг виробленої продукції, яка за своїми якісними властивостями має попит (постійне споживання та практичне застосування) [13].

Економічний ефект, на думку науковця Ю.І. Ребріна, є абсолютним показником (прибуток, дохід від реалізації), який характеризує результат діяльності підприємства [14]. Ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [15].

Учені А. Даниленко, Р. Іванух, С. Кованов, О. Легомінов, І. Петренко, С. Покропивний, В. Савченко під поняттям ефективності розглядають результативність виробництва [15; 16; 17; 18; 19; 20; 21]. На нашу думку, таке визначення категорії у сучасних ринкових умовах не зовсім прийнятне. На сьогодні економічну ефективність слід розглядати в умовах дії ринкового механізму, а не лише при розгляді виробництва без врахування інших факторів.

П. Самуельсон ствержував, що ефективність характеризується відсутністю збитків та розумів під нею такий рівень використання ресурсів, при якому ймовірно задовольнити вимоги усіх громадян [22]. На думку відомого економіста В. Парето, «розподіл ефективний, якщо товари неможливо перерозподілити так, щоб комусь стало більш краще, але при цьому нікому не повинно стати гірше» [23].

Отже, ефективність розглядається багатьма вченими, як відношення результату (або ефекту) виробництва до обсягу лімітованих ресурсів, задіяних у процесі виробництва, а також як досягнення поставлених цілей.

Ефект (від лат. effectus – виконання, дія) означає результат, наслідок певних причин, дій. У тому випадку, якщо згадані результати впливають не тільки на суто виробничу сферу, але й обумовлюють зміни, пов'язані з впливом на здоров'я або умови життєдіяльності людини, прийнято говорити про соціально-економічний ефект. Якщо ці зміни стосуються природоохоронної сфери, використовують вираз «еколого-економічний ефект» [24].

Огляд трактувань поняття «економічна ефективність» наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Огляд дефініції «економічна ефективність»

Визначення поняття	Зарубіжні та вітчизняні вчені
1	2
Ефективне використання ресурсів виробництва за допомогою розумної структуризації ресурсів	Майталь М. [25]
Таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва	Андрійчук В. Г. [26]
Досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці	Мочерний С.В. [11]

Закінчення табл. 1

1	2
Вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки)	Мельник Л.Г., Корінцева О.І. [8]
Відношення між результатами, отриманими від виробництва продукції та матеріальними послугами, з одного боку, та витратами праці та засобів виробництва – з іншого боку	Велика радянська енциклопедія [27]
Результативність виробництва, співвідношення між результатами господарської діяльності витратами праці	Великий енциклопедичний словник [28]
Результативність економічної діяльності економічних програм та заходів, яка характеризується відношенням отриманого економічного ефекту, результату до витрат, факторів, ресурсів, що обумовили отримання цього результату	Економічний словник [29]
Максимальна вигода, яку можна отримати при мінімальних затратах у процесі економічної діяльності з урахуванням додаткових умов, які мають місце в момент визначення ефективності відповідного господарського заходу	Дончак Л.Г. [30]

Аналіз економічної літератури свідчить про те, що погляди вітчизняних та зарубіжних авторів щодо визначення терміна «економічна ефективність» є різними.

М. Майталь трактує економічну ефективність як ефективне використання ресурсів виробництва за допомогою розумної структуризації ресурсів [25].

Як зазначає вчений В.Г. Андрійчук, економічна ефективність – це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва [26].

За визначенням С.В. Мочерного економічна ефективність – досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці. Економічна ефективність – конкретна форма вияву закону економії часу, їх зв'язок здійснюється через зростання продуктивності праці, її підвищення означає зростання ефективності сукупної праці, збільшення ефективності всього виробництва, зумовленої насамперед прогресом продуктивних сил [11].

Економічна ефективність – це вид ефективності, що характеризує результативність діяльності економічних систем. Основною особливістю таких систем є вартісний характер засобів (видатків, витрат) досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей.

Поділяючи погляди провідних учених до визначення економічної ефективності, пропонуємо своє бачення цієї категорії. На наш погляд, економічну ефективність можна розглядати одночасно і як ступінь досягнення бажаного ефекту, результату, мети і як співвідношення цього ефекту із понесеними для його отримання витратами. Виходячи із вищевизначеного можна сформулювати висновок про те, що економічна ефективність – це категорія, яка характеризує рівень результативності функціонування економічної системи, відображає ступінь раціональності використання всіх її ресурсів (технічних, технологічних, матеріальних, фінансових, трудових тощо) та визначається через співставлення результатів (економічного ефекту) та витрат, понесених для їх досягнення та порівняння фактично досягнутих результатів із бажаними.

Економічна ефективність системи міського пасажирського транспорту виявляється в отриманні якнайбільшого прибутку від перевезень при найменших витратах, понесених транспортними підприємствами та можливості їх самокупності та самофінансування. Ефект та ефективність є складовими частинами одного цілого, «ефект» відображає результат діяльності, а «ефективність» – її наслідки, «ефективність» викликає бажаний «ефект». Отже, для системи міського пасажирського транспорту економічна ефективність – це отримання найкращого результату діяльності при мінімальних витратах обмежених ресурсів.

Економічна ефективність має бути оцінена за певними критеріями, які виступають мірилом оцінювання. В економічній літературі зустрічається різноманіття поглядів щодо показників економічної ефективності, методики їх розрахунку та аналізу. Всі економічні показники класифікуються на натуральні, вартісні, кількісні та якісні. Багато науковців як узагальнюючі показники ефективності розглядають такі: фондівдача, матеріалівдача, швидкість оборотності оборотних засобів, продуктивність праці, рентабельність. Ці показники є багатофакторними показниками економічної ефективності та характеризують рівень використання наявних ресурсів підприємства (технічних, матеріальних, трудових, фінансових тощо) та результат діяльності.

Науковець В. Н. Тарасевич розділяє економічні показники на специфічні та загальні [31]. Специфічні показники визначають конкретний аспект досліджуваного процесу (наприклад, обсяг виробництва, продуктивність праці, фондівдача, собівартість продукції тощо), а загальні – характеризують процес, який досліджується. Функціонування міського пасажирського транспорту також оцінюється за допомогою специфічних та загальних показників.

Згідно із поглядами П. Березівського, «критерій визначає положення оцінки економічної ефективності, а показник – це числове вираження її рівнів або темпів зміни в динаміці». Показники ефективності виробництва є індикаторами, завдяки яким можливо визначати та досліджувати стан та динаміку процесів у економіці [32].

Як зазначає вчений М.Є. Кристочук, ефективність процесу функціонування транспортної системи можна оцінити на основі розрахункових виробничо-експлуатаційних та економічних показників діяльності учасників перевізного процесу, використання яких слід обґрунтувати. Такі показники, як ціна, прибуток, доходи є відправною точкою для визначення оптимального співвідношення, але вони не можуть повною мірою дати характеристику досягнутого стану [33].

Узагальнюючим показником економічної ефективності пасажирських перевезень є коефіцієнт рентабельності [34; 35; 36; 37]. Деякі автори для оцінювання загальної ефективності капітальних вкладень у транспортну галузь пропонують використовувати коефіцієнт рентабельності, що має вигляд:

$$E_p = \frac{\Delta\Pi}{K}, \quad (1)$$

де $\Delta\Pi$ – приріст прибутку за рік;

K – капітальні вкладення у виробничі засоби галузі за рік.

З урахуванням багатоаспектності функціонування системи міського пасажирського транспорту застосування для оцінювання її ефективності одного критерію, на наш погляд, є недостатнім. Необхідним є використання багатокритеріального підходу, що передбачає оцінювання ефективності функціонування пасажирської транспортної системи внутрішньоміського сполучення за рядом показників, які у сукупності утворюють інтегральний критерій.

Показники економічної ефективності функціонування системи міського пасажирського транспорту повинні всебічно характеризувати явища та процеси, що відбуваються в ній.

Для оцінювання економічної ефективності функціонування міської пасажирської транспортної системи доцільно використовувати показники, які можна умовно поділити на такі групи (таблиця 2):

- 1) показники, що характеризують процес перевезення пасажирів;
- 2) показники, що характеризують рівень забезпеченості транспортними засобами, стан та їх використання;
- 3) показники, що характеризують використання матеріальних ресурсів;
- 4) показники, що характеризують використання трудових ресурсів;
- 5) показники, що характеризують економічну ефективність;
- 6) показники, що характеризують транспортну інфраструктуру.

Показники економічної ефективності функціонування системи міського пасажирського транспорту

Група показників	Назва показника	Одиниці виміру	Порядок розрахунку
1	2	3	4
Показники, що характеризують процес перевезення пасажирів	Кількість перевезених пасажирів (Ptr)	пасажир	-
	Пасажирооборот (P)	пас. км	$Pt = Ptr \cdot D$, де Ptr – кількість перевезених пасажирів; D – відстань перевезення
	Рівень транспортної забезпеченості населення (Tpl)	-	$Tpl = Ptr / Pl$, де Ptr – кількість перевезених пасажирів; Pl – чисельність населення
	Пасажирооборот на одну особу ($PIpl$)	пас. км/ос	$PIpl = P/Pl$, де P – пасажирооборот; Pl – чисельність населення
	Пасажирооборот на 1 кв. км (PIs)	пас. км/кв. м	$PIs = P/S$, де P – пасажирооборот; S – площа території
	Ефективність забезпечення пасажироперевезень (середньодобова кількість перевезених одиницею випущеного на лінію рухомого складу) (Etr)	пасажир	$Etr = Ptr / Qv/365$, де Ptr – кількість перевезених пасажирів; Qv – кількість транспортних засобів
Показники, що характеризують рівень забезпеченості транспортними засобами, стан та їх використання	Транспортна озброєність (Ta)	од./ос.	$Ta = Qv/Pl$, де Qv – кількість транспортних засобів; Pl – чисельність населення
	Рівень насиченості транспортом (Ts)	од./кв. м	$Ts = Qv/S$, де Qv – кількість транспортних засобів; S – площа території
	Ефективність забезпечення транспортної роботи (середньодобовий пробіг одиниці рухомого складу) (LI)	км	$LI = L/Qv/365$, де L – пробіг; Qv – кількість транспортних засобів

1	2	3	4
Показники, що характеризують використання матеріальних ресурсів	Паливоефективність перевезень (F_{ef})	кг/пас.	$F_{ef} = F / Ptr$, де F – витрати палива; Ptr – кількість перевезених пасажирів
	Паливоємність перевезень (F_c)	грн./грн	$F_c = F / E_x$, де F – витрати палива; E_x – витрати на перевезення
	Паливомісткість 1 км пробігу (FI)	кг/км	$FI = F / L$, де F – витрати палива; L – довжина пробігу
	Енергоефективність перевезень ($EnEf$)	кВт·год/пас.	$EnEf = ElEx / Ptr$, де $ElEx$ – витрати електроенергії; Ptr – кількість перевезених пасажирів
	Енергомісткість перевезень (Enc)	грн/грн	$Enc = ElEw / E_x$, де $ElEw$ – витрати електроенергії; E_x – витрати на перевезення
	Енергомісткість 1 км. пробігу (EnI)	кВт·год/км	$EnI = ElEx / L$, де $ElEx$ – витрати електроенергії; L – довжина пробігу
Показники, що характеризують використання трудових ресурсів	Ефективність використання трудових ресурсів ($MrEf$)	ос./маш.	$MrEf = E / Qv$, де E – кількість працівників; Qv – кількість транспортних засобів у русі
Показники, що характеризують економічну ефективність	Рівень витрат на 1 пасажир (ExI)	грн	$ExI = E_x / Ptr$, де E_x – витрати на перевезення; Ptr – кількість перевезених пасажирів
	Рівень доходів на 1 пасажир (InI)	грн	$InI = In / Ptr$, де In – доходи від перевезень; Ptr – кількість перевезених пасажирів
	Рентабельність перевезення одного пасажир (PIp)	%	$PIp = (InI - ExI) / ExI$ де InI – рівень доходів на 1 пасажир; ExI – рівень витрат на 1 пасажир

1	2	3	4
	Рентабельність перевезень ($Prtr$)	%	$Prtr = Pr/Ex \cdot 100\% = (In-Ex)/Ex \cdot 100\%$, де Pr – прибуток від перевезень; In – доходи від перевезень; Ex – витрати на перевезення
	Рівень покриття витрат доходами (Rex)	%	$Rex = In/Ex \cdot 100\%$ де In – доходи від перевезень; Ex – витрати на перевезення
	Рівень доходності перевезень (Pt)	грн/км	$Pt = In/Q$, де In – доходи від реалізації квитків; Q – обсяг транспортної роботи
	Рівень витратності перевезень (Et)	грн/км	$Et = Eo/Q$, де Eo – експлуатаційні витрати; Q – обсяг транспортної роботи.
	Ефективність експлуатаційної роботи ($OpEf$)	%	$OpEf = Pt/Et \cdot 100\% = In/Eo \cdot 100\%$, де Et – рівень витратності перевезень; In – доходи від реалізації квитків; Eo – експлуатаційні витрати.
Показники, що характеризують транспортну інфраструктуру	Експлуатаційна довжина шляхів сполучення (Ol)	км	–
	Шляхи сполучення на 1 пас. (OII)	км/ос.	$OII = Ol/Ptr$, де Ol – довжина шляхів сполучення; Ptr – кількість перевезених пасажирів.
	Пасажирів на 1 км шляхів сполучення (PI)	ос./км	$PI = Ptr/Ol$, де Ptr – кількість перевезених пасажирів; Ol – експлуатаційна довжина шляхів сполучення
	Насиченість транспортною мережею (Tn)	км/кв. м	$Tn = Ol/S$, де Ol – експлуатаційна довжина шляхів сполучення; S – площа території

Отже, основними показниками економічної ефективності функціонування транспортної системи міста є: пасажирооборот, середньодобова кількість перевезених пасажирів одиницею рухомого складу, транспортна озброєність, паливомісткість, енергомісткість, рентабельність перевезень, кількість перевезених пасажирів на 1 км шляхів сполучення та інші.

Висновки і пропозиції. Ефективність є узагальнюючою характеристикою функціонування транспортної системи міста. Економічна ефективність функціонування системи міського пасажирського транспорту не може оцінюватися виключно за показниками рентабельності. Доцільним є застосування системи показників, які всебічно характеризують процес перевезення пасажирів.

До оцінювання ефективності функціонування системи міського пасажирського транспорту необхідно підходити комплексно, оскільки діяльність громадського транспорту має соціальну спрямованість та позначається на екологічному стані міста та регіону в цілому. Перспективи подальших досліджень полягатимуть у визначенні критеріїв соціальної та екологічної ефективності функціонування транспортної системи міста.

Список використаних джерел

1. Мірошник О. І. Проблема ефективного розвитку пасажирського транспорту великого міста і шляхи її розв'язання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.03 / О. І. Мірошник ; Харківський державний університет. – Х., 1998. – 19 с.
2. Вдовиченко В. О. Ефективність функціонування міської пасажирської транспортної системи : автореф. дис. ... канд. техн. наук : спец. 05.22.01 / В. О. Вдовиченко ; Нац. трансп. ун-т. – К., 2004. – 20 с.
3. Гульчак О. Д. Підвищення ефективності міських пасажирських перевезень на основі удосконалення організації руху автобусів : автореф. дис. ... канд. техн. наук : спец. 05.22.01 / О. Д. Гульчак ; Нац. трансп. ун-т. – К., 2005. – 19 с.
4. Мочерний С. В. Основи економічних знань : підручник / С. В. Мочерний. – 2-ге вид., уточнене. – К. : Академія, 2002. – 310 с.
5. Друкер П. Эффективное управление предприятием / Питер Ф. Друкер. – М. : Вильямс, 2008. – 224 с.
6. Економіка підприємства : навч. посіб. / В. П. Волков, А. І. Ільїн, В. І. Станкевич ; [під ред. А. І. Ільїна]. – 2-ге вид., виправл. – М. : Нове знання, 2004. – 672 с.
7. Економіка підприємства : підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, переробл. та доповн. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
8. Мельник Л. Г. Економіка підприємства: конспект лекцій : навч. посіб. / Л. Г. Мельник, О. І. Карінцева. – Суми : Університетська книга, 2004. – 412 с.
9. Шегда А. В. Економіка підприємства : підручник / А. В. Шегда. – К. : Знання, 2006. – 614 с.
10. Суть ефективності як економічної категорії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net>.
11. Економічна енциклопедія : в 3 т. Т.3/ С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2002. – 950 с.
12. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства : підручник / В. І. Мацибора. – К. : Вища школа, 1994. – 415 с.
13. Ожерельев О. Л. Совершенствование производственных отношений / О. Л. Ожерельев. – М. : Экономика, 1986. – 255 с.
14. Ребрин Ю. И. Основы экономики и управления производством / Ю. И. Ребрин. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2000. – 145 с.
15. Иванух Р. А. Справочник экономических показателей сельского хозяйства / Р. А. Иванух, М. М. Пантелейчук, И. В. Попович. – К. : Урожай, 1988. – 216 с.
16. Даниленко А. С. Развитие підприємства в АПК України / А. С. Даниленко. – Л. : ІРДНАН України, 1997. – 24 с.
17. Кованов С. И. Экономические показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий / С. И. Кованов, В. А. Свободен. – М. : ВО “Агропромиздат”, 1991. – 216 с.

18. Легоминов А. И. Экономическая интенсификация производства в колхозах и совхозах / А. И. Легоминов. – Л. : ПО “Агропромиздат”, 1990. – 167 с.
19. Петренко И. Я. Экономика сельскохозяйственного производства / И. Я. Петренко, П. И. Чужинев. – Алма-Ата : Кайнар, 1992. – 560 с.
20. Покропивний С. Ф. Підприємство, стратегія, організація, ефективність : навч. посіб. / С. Ф. Покропивний, В. М. Калош. – К. : КНЕУ, 1997. – 244 с.
21. Савченко В. Н. Продовольчий комплекс міста (теорія, практика, проблеми управління) / В. Н. Савченко. – К. : Наук. думка, 1986.
22. Самуэльсон П. А. Экономика : учеб. пособие / П. А. Самуэльсон, В. Д. Нордгауз ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2000. – 600 с.
23. Pareto V. Traiffi de sociologie gimurale // Pareto V. Oeuvres complntes. Geimve, 1968. Т. XII, Pareto, Vilfredo, Cours d'Économie Politique: Nouvelle édition par G.-H. Bousquet et G. Busino, Librairie Droz, Geneva, 1964, p. 299-345.
24. Поняття ефект і ефективність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.readbook.com.ua/book/6/104/.
25. Майталь М. Экономика для менеджеров, десять инструкций для руководителей / М. Майталь. – М. : Дело, 1996. – 246 с.
26. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – 2 -ге вид., доповн. і переробл. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
27. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bse.sci-lib.com>.
28. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vedu.ru/bigencdic/73147>.
29. Экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mirslouvrei.com/content_eco/jekonomicheskaja-jeffektivnost-54603.html.
30. Дончак Л. Г. Сутність ефективності як економічної категорії [Електронний ресурс] / Л. Г. Дончак. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/42425.doc.htm.
31. Тарасевич В. Н. Эффективность общественного производства: сущность, механизм роста / В. Н. Тарасевич. – К. : Высшая шк., 1991. – 189 с.
32. Березівський П. С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні / П. С. Березівський. – Львів : Українські технології, 1998. – 256 с.
33. Кристопчук М. Є. Соціально-економічна ефективність пасажирської транспортної системи приміського сполучення : монографія / М. Є. Кристопчук. – Рівне : НУВГП, 2012. – 158 с.
34. Александров Л. А. Организация управления на автомобильном транспорте : учебник для вузов / Л. А. Александров, Р. К. Козлов. – М. : Транспорт, 1985. – 264 с.
35. Пассажирские автомобильные перевозки / В. А. Гудков, Л. Б. Миротин, А. В. Вельможин, С. А. Ширяев. – М. : Горячая линия-телеком, 2006. – 448 с.
36. Пассажирские автомобильные перевозки : учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности «Эксплуатация автомобильного транспорта» / [Л. Л. Афанасьев, А. И. Воркут, А. Б. Дьяков, Л. Б. Миротин, Н. Б. Островский] ; под ред. Н. Б. Островского. – М. : Транспорт, 1986. – 224 с.
37. Спирин И. В. Городские автобусные перевозки / И. В. Спирин. – М. : Транспорт, 1991. – 238 с.